

ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ СТУДЕНТАМ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Статтю присвячено проблемі викладання фахових дисциплін іноземною, зокрема англійською, мовою студентам немовних спеціальностей. Зазначено, що у результаті опанування дисциплін англійською мовою студент здобуває фахові (предметно-спеціальні) та загальні (ключові) компетентності: інформаційну, комунікативну, управлінську, дослідницько-прогностичну, проектно-творчу, технологічну. Висвітлено основні проблеми, що перешкоджають організації викладання фахових дисциплін іноземною мовою у вітчизняних навчальних закладах вищої освіти, серед яких зазначено низький рівень знань з іноземної (англійської) мови у випускників шкіл, майбутніх абітурієнтів, нестача кваліфікованих фахівців із високим рівнем володіння англійською мовою, відсутність фінансової підтримки з боку держави та керівництва закладу вищої освіти, недостатня кількість та якість навчальної та методичної літератури тощо.

У результаті аналізу навчальної та методичної літератури (міжнародних підручників та англійських підручників професійного спрямування, виданих в Україні) виокремлено недоліки, які мають більшість матеріалів, створених вітчизняними фахівцями, зокрема орієнтація на структурний/граматичний підхід, недостатня увага розвитку основних макровмінь, вивчення англійської мови лише за допомогою детального аналізу текстів, обмежений набір типів текстів, недостатня кількість комунікативних вправ та супровідних матеріалів, ігнорування професійних потреб студентів під час створення матеріалів для підручників, несумісність із навчальними планами.

Розглянуто найбільш ефективні технології та методи викладання фахових дисциплін англійською мовою у студентів немовних спеціальностей, серед яких зазначено виконання ситуаційних та творчих завдань, участь у ролевих іграх, підготовку презентацій, написання дайджестів, індивідуальних проєктів, складання словника з базових термінів дисципліни, аналіз друкованих, аудіо- та відеоматеріалів, використання Інтернет-ресурсів, ведення опорного конспекту лекцій, підготовку до експрес-контролю та модульного контролю.

Запропоновано шість груп стратегій, що можуть застосовувати викладачі під час проведення занять із фахових дисциплін для полегшення сприйняття матеріалу іноземною мовою, зокрема стратегії рідної мови, стратегії англійської мови, стратегії виправлення, структурування заняття, візуальна підтримка, текстова підтримка.

Ключові слова: викладач фахової дисципліни, кваліфікація, немовна спеціальність, професійна підготовка, стратегія, фахова дисципліна.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, окрім якісної професійної підготовки, невід'ємним компонентом конкурентоспроможності фахівця є знання іноземної мови, англійська мова у цьому напрямі є найбільш затребуваною. Наразі під час підготовки студентів вищих навчальних закладів значна увага має приділятися врахуванню фахової специфіки під час вивчення іноземної мови, її спрямованості на реалізацію завдань професійної діяльності. Адаптація навчального процесу до сучасного міжнародного досвіду викладання в багатонаціональній аудиторії потребує системного професійного підходу викладача, а перед методикою викладання іноземних мов стоїть завдання пошуку оптимальних шляхів досягнення достатнього рівня володіння іноземною мовою для професійного спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема організації викладання фахових дис-

циплін іноземною мовою отримала глибоку розробку в сучасній педагогіці. На основі аналізу досліджень науковців щодо використання іноземної мови з метою досягнення якісної професійної підготовки майбутніх фахівців (О. Бернацька, В. Волкова, Л. Голікова, Р. Гришкова, Л. Дарійчук, Н. Замкова, С. Ісаєнко, Л. Кадченко, М. Князян, С. Козак, О. Літікова, І. Межуєва, А. Мельник) та професійно орієнтованого іншомовного спілкування (Р. Бужиков, М. Галицька, Л. Гапоненко, Л. Дарійчук, Ю. Друзь, В. Півень, Н. Сура) установлено, що володіння іноземною мовою є важливим чинником формування особистості сучасного фахівця та одним зі складників його професійної підготовки.

Метою статті є висвітлення основних проблем, що перешкоджають вищим навчальним закладам запроваджувати викладання фахових дисциплін іноземною мовою та пошук шляхів вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У результаті опанування дисциплін англійською мовою студент здобуває компетентності, що можуть бути застосовані у різних сферах майбутньої професійної діяльності: інформаційну, комунікативну, управлінську, дослідницько-прогностичну, проектно-творчу, технологічну разом із фаховими компетентностями. Також перевагою такого навчання є те, що воно дає змогу готувати кадри для навчального закладу (якщо випускник у перспективі вирішить продовжити кар'єру в освітній галузі). Це вирішило б проблему інтеграції лінгвістичних та фахових знань викладача, про яку згадують дослідники у своїх працях, розглядаючи питання викладацької компетенції [4].

С. Вернигора у своєму дослідженні зазначає, що студентів, охочих вивчати фахові дисципліни англійською мовою, вже на першому курсі близько 40%. Крім того, нерідко саме почувши під час вступної кампанії про таку освітню послугу від кафедри, абітурієнт приймає остаточне рішення про вступ до того чи іншого навчального закладу. Отже, викладання фахових дисциплін англійською мовою – не безперспективна ілюзія представників освітньої галузі, а вимога сучасності [2, с. 19].

Не дивлячись на те, що провідні університети України надзвичайно зацікавлені у піднятті рівня англійської, щоб бути більш привабливими для потенційних студентів та сприяти активнішому розвитку міжнародних зв'язків і партнерства, є низка проблем, які запобігають активному розвитку цього процесу. Розглянемо це більш детально.

Однією з найбільших проблем є те, що володіння англійською мовою серед випускників шкіл, які вступають в українські університети, рідко сягає рівня B1 за шкалою Загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти [1, с. 17]. Низький рівень володіння англійською мовою абітурієнтів є причиною того, що на першому та на другому курсі впровадження викладання фахових дисциплін англійською мовою стає малоефективним або неефективним взагалі.

Для вирішення цього питання на рівні вищого навчального закладу необхідним є перегляд та вдосконалення навчальних програм та планів, виокремлення більшої кількості годин на іноземну мову, більш дієвий підхід до її викладання, наявність висококваліфікованих викладачів-філологів.

На жаль, зараз немає встановленого стандарту володіння мовою для університетських викладачів англійської мови. Для покращення якості викладання корисно було б розпочати зі встановлення мінімальних вимог для всіх університетських викладачів англійської мови на рівні C1 за шкалою Загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти. За даними звіту дослідження, проведеного від імені Британської

Ради та Міністерства освіти і науки України в 2014–16 роках щодо ролі та статусу англійської мови в п'ятнадцятих вищих навчальних закладах України, визначення мовного рівня для викладачів англійської мови/викладачів англійської мови професійного спрямування показало, що дуже мало викладачів володіють мовою на рівні C за шкалою Загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти, що є вимогою для вчителів середніх шкіл, а також, що слабкими сторонами деяких викладачів стали окремі мовні уміння, зокрема усне мовлення. Проте немає чіткого взаємозв'язку між рівнем викладачів за певним умінням та ефективністю у відпрацюванні цих умінь у студентів на заняттях. Розмовна мова виявилася найслабшим умінням викладачів, проте водночас студенти найвище оцінюють заняття з розмовної практики [1, с. 43].

Ми погоджуємося з думкою Л. Філіппової [10, с. 15–17], яка у своєму дослідженні наголошує, що, оскільки студенти приходять на I курс вищого навчального закладу з невисоким рівнем володіння англійською мовою і з мінімальним запасом знань у галузі майбутньої професії, то оптимальним рішенням буде починати на I курсі вивчення іноземної мови для професійного спілкування з професійно орієнтованого навчання. Протягом другого року навчання потрібно будувати курс іноземної мови як навчання через зміст. Як слушно зазначає авторка, це створить достатню змістовну та мовну базу для впровадження іншомовного занурення та викладання фахових дисциплін іноземною мовою, починаючи з III курсу і надалі на IV курсі [10, с. 15–17].

Іншою перешкодою для викладання фахових дисциплін іноземною мовою стає те, що часто на заваді належній організації викладання профільних дисциплін стає відсутність фахівців. На думку С. Вернигори [2, с. 20], іноді така небезпеченість відповідними кадрами пов'язана не з фактичною відсутністю, а з небажанням освітніх установ виділяти кошти для матеріального заохочення навчально-педагогічних працівників, що мають відповідну кваліфікацію. На такий недолік указують й інші науковці, які мали досвід відмови у вирішенні фінансового питання. «Молоді викладачі спецдисциплін, що активно взяли спочатку за ведення англійських занять, повернулись до традиційних форм, не в останню чергу мотивуючи цей крок відсутністю хоча б мінімального фінансового стимулу. На жаль, організація фахових занять англійською мовою тримається і сьогодні єдино на ентузіазмі викладача замість того, щоб служити предметом наслідування для молодих колег-предметників» [8, с. 116–122].

«Постановка завдання навчання іншомовного спілкування в умовах викладання нелінгвістичних дисциплін часто викликає скептичне ставлення

у зв'язку з дуже обмеженою кількістю навчальних годин» [7, с. 205], що також перешкоджає розвитку зазначеного методу навчання.

Ще однією проблемою на шляху викладання фахових дисциплін англійською мовою є недостатня кількість та якість наукової та методичної літератури. Міжнародні матеріали з фахових дисциплін іноземною мовою, на нашу думку, є найкориснішими, проте наразі вони доступні в обмеженій кількості. У деяких установах вони часто не використовуються тому, що розраховані на розвиток «загальних» умінь, тоді як українські посібники орієнтовані на вузькоспеціалізовані уміння. Висока вартість міжнародних підручників також є обмежувальним фактором. Відсутність сучасних підручників іноземною (англійською) мовою для деяких спеціалізацій призводить до того, що на профільних заняттях, що ведуться англійською, викладачі компілюють тексти та вправи. Педагогам потрібно створювати власні матеріали для задоволення потреб студентів. Проте саморобні матеріали поступаються якістю комерційним підручникам, які створили команди висококваліфікованих спеціалістів [1, с. 65].

Проаналізувавши науково-методичну літературу [1; 6; 5], ми виокремили основні недоліки, які мають більшість англійських підручників професійного спрямування, виданих в Україні, зокрема орієнтовані на структурний/граматичний підхід, не розвивають чотирьох макроумінь, містять низку текстів, за допомогою детального аналізу яких вивчається англійська мова (у цих випадках інформація, пов'язана зі спеціальністю, подається тільки у словнику), містять обмежений набір типів текстів, подають недостатньо комунікативних вправ, містять декілька або не містять взагалі супровідних матеріалів (рекомендацій для викладача, матеріалів для оцінювання, аудіоматеріалів), не базуються на потребах студентів, не сумісні з навчальними планами.

У контексті нашого дослідження розглянемо найбільш ефективні, на нашу думку, технології, стратегії та методи викладання фахових дисциплін англійською мовою у студентів немовних спеціальностей.

Проведення занять зі спеціальних дисциплін англійською мовою передбачає виконання ситуаційних та творчих завдань, участь у рольових іграх, підготовку презентацій, написання дайджестів, індивідуальних проектів, складання словника з базових термінів дисципліни, аналіз друкованих, аудіо- та відеоматеріалів, ведення опорного конспекту лекцій, підготовку до експрес-контролю та модульного контролю. Так, самостійна робота студентів має здійснюватися під час підготовки до поточних аудиторних занять: вивчення лекційного матеріалу, обов'язкової й додаткової англійської літератури з профілю; підготовки до модульного

контролю та інших форм поточного контролю; ведення опорного конспекту лекцій. Аналітичну роботу студенти мають проводити, здійснюючи огляд англійських джерел із запропонованої проблематики, пишучи дайджести з певної теми, аналізуючи друковані, аудіо- та відеоматеріали, готуючи тематичні презентації та індивідуальні проекти, складаючи словник базових термінів дисципліни [2, с. 22].

Розглянемо це більш детально. Створення проблемних ситуацій сприяє розвитку креативності в пошуках спільного прийняття рішень. Так, народжується дискусія – найактивніша форма мислення, переваги якої для вивчення іноземної мови беззаперечні. Навчально-пізнавальна діяльність методом групової дискусії відбувається за такими етапами: створення груп, визначення та обговорення проблеми, слухання іншого погляду, знаходження компромісу з іншими, що розвиває вміння висловлюватися іноземною мовою. Щоб підвищити ефективність застосування цього методу в процесі викладання фахових дисциплін іноземною мовою, пропонується розгляд актуальних проблем для майбутнього фахівця у певній сфері відповідно до напрямку закладу вищої освіти, факультету і спеціальності. Таким чином інтерактивна форма навчання особливо вагома для вивчення іноземної мови професійного спрямування, адже, перебуваючи у активній діяльності, студент постійно перебуває у мовному середовищі.

Виконання індивідуальних проектів, творчих завдань, підготовка презентацій сприяють введенню нових лексичних одиниць в іноземну мовленнєву компетенцію студентів та використання фахової термінології у майбутній професійній діяльності. Особливе значення має звітність про виконання індивідуальної роботи. Презентація проектної або творчої роботи, за допомогою якої студент поступово долає мовний бар'єр і страх перед аудиторією, розвиваючи навички говоріння.

Використання рольових ігор у процесі викладання фахових дисциплін іноземною мовою розвиває практичне мислення студентів, вміння аналізувати ситуацію, удосконалює мовленнєві навички, збагачує словниковий запас тощо.

Ведення опорного конспекту лекцій з іноземної мови значно полегшує процес сприйняття та запам'ятовування навчального матеріалу. У змісті опорного конспекту кодується достатньо великий обсяг навчальної інформації: зміст теми, розділу, модуля, частини курсу чи навчальної дисципліни в цілому. Система опорних конспектів із навчальної дисципліни може структуруватися як ієрархія тематичних опорних конспектів, у яких зі збільшенням обсягів навчального матеріалу відбувається зменшення, узагальнення чи укрупнення блоків інформації, тобто тематичні опорні конспекти стають ніби блоками опорних конспектів частини курсів,

останні – блоками опорних конспектів навчальної дисципліни в цілому [3, с. 157–158]. Це особливо важливо для студентів із низьким рівнем володіння іноземною мовою, які витрачають багато часу на те, щоб згадати те, як правильно записати або перекласти той чи інший термін, фразу або речення.

Аналіз відео- та аудіоматеріалів студентами є дуже корисним, адже сприйняття на слух тексту фільму іноземною мовою сприяє усвідомленню студентами специфіки мови, її діалекту, експресивності, відтінків значень того чи іншого слова, викликає продуктивну умовно-рефлекторну діяльність, забезпечує найточніше відображення мови у користуванні, оскільки вона представлена носіями мови, тісно пов'язана з певною мовною ситуацією і є потужним та ефективним засобом, який сприяє більш швидшому та якіснішому засвоєнню іноземної мови. Під час відео трансляції зоровий аналізатор значно полегшує сприйняття і розуміння мови на слух. Такі зорові опори, як органи мови, жести, міміка та інші підсилюють слухові відчуття, полегшують внутрішнє промовляння і з'ясування змісту промови. Автентичні аудіо та відеоматеріали професійного спрямування допоможуть студентам прослухати правильну вимову термінів та понять, вивчити мовні обороти, специфічні значення тощо.

Ми поділяємо думку А. Сарієвої, яка зазначає, що Інтернет – цінний для пошуку інформації різного спрямування (географічної, історичної, соціальної, культурної, економічної та політичної), що особливо важливо для вивчення фахових дисциплін іноземною мовою. Використання різноманітних веб-ресурсів дає змогу студентам контактувати з первинними носіями мови, яку вивчають. Застосування інтернет-методик в аудиторній діяльності студентів на практичних заняттях з іноземної мови є джерелом додаткової мотивації завдяки розширенню мовного середовища та пізнання культури іноземної країни, а також у соціальній, професійно-академічній та практичній спрямованості такої діяльності [9].

Заслугує на увагу дослідження Р. Болайто та Р. Веста [1], у якому науковці виокремили низку стратегій, що можуть застосовувати викладачі під час проведення занять із фахових дисциплін для того, щоб полегшити студентами сприйняття та засвоєння матеріалу іноземною мовою.

Дослідники поділили їх на шість груп:

Стратегії рідної мови. Це стратегії «врізного» використання української мови, що застосовуються для забезпечення розуміння матеріалу. Сюди входить підсумовування або читання ключових частин лекції рідною мовою, використання рідної мови для пояснення, запитання від викладача англійською мовою, на які студенти можуть відповідати рідною мовою, називання

або пояснення технічних термінів рідною мовою, використання презентації рідною мовою під час англійської лекції, надання двомовних словників термінів.

Стратегії англійської мови. Ці стратегії використовують викладачі фахових дисциплін, які впевнено говорять англійською: надання англійського пояснення після написання на дошці наукових чи математичних формул, запитання та відповіді англійською мовою, надання записів до лекції англійською мовою, уповільнення темпу начитки, щоб студенти мали достатньо часу сприйняти матеріал та зробити записи.

Стратегії виправлення. Це стратегії, які викладачі фахових дисциплін застосовують, коли, на їхню думку, виникає проблемна ситуація. У цьому разі викладач намагається перевірити те, чи група зрозуміла матеріал, а не чекає, поки студенти почнуть ставити запитання або розгублено дивитися: заохочення ставити запитання/перевірка розуміння матеріалу, дозвіл переривати лекцію для запитань/пояснень, адаптування своєї англійської мови під аудиторію (наприклад, уповільнення темпу мови, паузи), перефразування.

Структурування заняття. Чітка структура – це очевидний спосіб допомогти студентам відстежувати заняття: визначення цілей та структури заняття на його початку, використання ключових запитань, слайдів PowerPoint тощо.

Візуальна підтримка. Під час занять зі студентами, рівень розмовної англійської яких невисокий, корисно застосовувати стратегії візуалізації. Деякі з цих стратегій передбачають використання PowerPoint: слайди PowerPoint як роздаткові матеріали для студентів, слайди PowerPoint онлайн, використання відеофрагментів, діаграм та ілюстрацій для доповнення матеріалу лекції, ефективне використання класної дошки.

Текстова підтримка. Ця прикінцева група стратегій передбачає забезпечення студентів паралельним матеріалом лекції в письмовій формі: наведення студентам посібників, статей та ін., використання порівнянь, прикладів, завдань під час лекції, надання роздаткових матеріалів і/або матеріалів уроку в електронному вигляді [1, с. 48–49].

Висновки. Сьогодні викладання фахових дисциплін англійською мовою має низку проблем, які потрібно вирішувати як на урядовому рівні, так і на рівні керівництва вищих навчальних закладів, зокрема низький рівень володіння іноземною мовою у випускників шкіл, відсутність устанавленого стандарту володіння мовою для університетських викладачів англійської мови; відсутність кваліфікованих викладачів фахових дисциплін із високим рівнем володіння англійською мовою, недостатня кількість та якість наукової та методичної літератури тощо.

Водночас маємо зазначити, що студенти, викладачі та суспільство в цілому зацікавлені в організації навчання англійською. У багатьох закладах вищої освіти, не дивлячись на всі перешкоди, викладачі та керівництво докладають немало зусиль для того, щоб викладання фахових дисциплін велося іноземною (зокрема англійською) мовою.

Список використаної літератури:

1. Болайто Р., Вест Р. Інтернаціоналізація українських університетів у розрізі англійської мови: Проект «Англійська мова для університетів». Київ. «Видавництво «Сталь». 2017. 154 с.
2. Вернигора С.М. Викладання фахових дисциплін англійською мовою в українському ВНЗ: освітній експеримент чи вимога сьогодення (на прикладі дисциплін кафедри реклами і зв'язків з громадськістю Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка). *Інтегровані комунікації*. Київ. 2016. С. 19–22.
3. Веселова К.Х., Окуневич Т.Н., Вивчення нового матеріалу укрупненими частинами. *Таврійський вісник освіти*. 2009. № 13. С. 151–159.
4. Міжпредметна координація у навчанні професійно спрямованої англійської мови та фахових дисциплін. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/monograf/14/13.pdf>. – Дата доступу: 30.09.2015.
5. Морська Л.І. Сучасні тенденції у викладанні іноземних мов для спеціальних цілей. *Іноземні мови*. 2002. № 2. С. 24
6. Ніколаєв С.Ю. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Київ, Ленвіт. 2003.
7. Осіпчук Н.В. Проблематика навчання іноземної мови у технічних вищих навчальних закладах. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка*. 2011. № 4. С. 204–213.
8. Покровський Є.О. Досвід викладання спеціальних дисциплін англійською мовою у технічному університеті. *Нотатки з кадрового забезпечення. Вісник НТУУ «КПІ». Сер. Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2014. Вип. 1. С. 116–122.
9. Сарієва А. Сучасні підходи викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі. *Новітні освітні технології*. 2012. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1065> (Дата звернення: 24.02.2019).
10. Філіппова Л.В. Іншомовне занурення у навчанні англійської мови для професійних цілей. *Наукові записки*. Вип. 17. 2015. С. 15–17.

Zolotko Yu. English as a medium of instruction for students of non-linguistic specialties: problems and prospects

In the focus of the article is the issue of teaching specialization subjects through a foreign language, English in particular, to students of non-linguistic specialties. The author emphasizes that teaching academic subjects in English results in acquiring by the student profession-specific (subject-specific) competencies and key (transferable) competencies: informative, communicative, managerial, research and prognostic, project and creative, technological. The author singles out the main problems holding back the organization of teaching specialization subjects through a foreign language in Ukrainian institutions of higher education, namely: low level of foreign language (English) proficiency of school-leavers, prospective university students; lack of qualified teaching staff with a high level of English language knowledge; inadequate governmental funding and lack of financial support from the administration of a higher education institutions; insufficient quantity and low quality of educational and methodological literature.

Having analyzed educational and methodological materials (international textbooks as well as ESP textbooks published in Ukraine) the author examines the drawbacks that most of the materials designed by Ukrainian specialists have, namely: being based on structural/grammar approach; paying little attention to developing essential macro-skills; learning English only by the detailed analysis of the suggested texts; including limited range of text types; being characterized by lack of communicative exercises or supporting materials; ignoring learners' professional needs while designing materials for textbooks; being inconsistent with the curriculum.

The author considers and analyses the most effective technologies, strategies and methods of teaching specialization subjects through English to students of non-linguistic specialties giving prominence to the following: encouraging students to do situational and creative tasks, take part in role-plays, prepare presentations, write digests, individual projects, compile vocabularies of basic terms of a specialization subject, analyze printed, audio and video materials, use Internet resources, keep lecture notes, revise for express-testing and module assessment.

The author suggests the following six groups of teaching strategies to be applied at the lessons of specialization subjects to ensure students' understanding of the material in a foreign language: using native language, appealing to the English language, involving correction strategies, structuring a lesson, relying on visual or text support.

Key words: *lecturer of a specialization subject, qualification, non-linguistic specialty, professional training, strategy, specialization subject.*